

מלחמת ששת הימים כפרדיגמה חולפת מן המאה הקודמת

גרשון הכהן

רקע

בין מומחים צבאיים וחוקרי תופעת המלחמה שוררת הבנה כי בכול מלחמה ישנם מאפיינים חד־פעמיים המכוננים אותה כאירוע היסטורי שלא יחזור שנית, אף לא במתכונת דומה. מאפייניה החד־פעמיים של מלחמת ששת הימים מובהקים במיוחד. ובכול זאת, עדיין קיימת בשיח הביטחוני הישראלי נימה גלויה של כמיהה לראות שנית את צה"ל מנצח כמו באותם שישה ימים ביוני 1967.

הניצחון בששת הימים ממשיך לסמן את רף הציפיות מצה"ל לנצח במלחמה, ללא הבדל ממשי בין ימין לשמאל בחברה הישראלית. מכאן גם נובע התסכול מהתמשכותם של מבצעים צבאיים, כמו הלחימה במבצע "צוק איתן" בקיץ 2014 שנמשכה 51 יום. גם אלופים במילואים, מפקדי מלחמת ששת הימים, תובעים מצה"ל ניצחון כמו אז.

למרות ציפיות אלו, ראוי לתת את הדעת על שינוי מהותי שהתרחש מאז בעולם המלחמה ולא רק בסביבתה הקרובה של ישראל: מלחמת 1967 הייתה למעשה ההתנגשות הצבאית האחרונה בדפוסי מלחמת העולם השנייה. מאמר זה מתאר את תמצית השינויים שהפכו את מלחמת ששת הימים לנחלת העבר וקובע כי מלחמה זו חדלה להיות רלוונטית במבחן האתגרים החדשים בפניהם ניצבת מדינת ישראל.

יוני 1967 – התנגשות בין צבאות סדירים מוכוונים דוקטרינה בריטית או סובייטית

צה"ל פעל ב־1967 מול צבאות סדירים קונבנציונליים, שלחמו על פי דוקטרינה בריטית או סובייטית, וזאת בסימטריה מלאה, שאפשרה לצה"ל עליונות טקטית ואופרטיבית בכול נקודת מפגש. הלחימה הממוכנת במרחבי המדבר או במרחב

הפתוח של רמת הגולן העניקה לצה"ל יתרון בולט על פני יריביו. גם דפוסיה של מתקפת הבזק נגד הצבא הירדני ביהודה ושומרון היו דומים במאפייניהם המהותיים. אלוף ישראל טל נהג להסביר עד כמה מותאם הטנק, ככלי לחימה חסכוני, לצרכיה הייחודיים של מדינת ישראל הקטנה, הסובלת מנחיתות כמותית מובהקת במספר תושביה ביחס לאויביה. לדבריו, לחטיבת טנקים במלוא היקפה נדרשים לא יותר מאלף איש, ולכן מספר לא גדול של חטיבות משוריניות וממוכנות בסדיר ובמילואים, בגיבוי כוח אווירי מצטיין, אפשר למדינת ישראל למצות מחברה שמנתה כשני מיליון אזרחים כוח צבאי עוצמתי ורלוונטי להקשר של הזירה בה נלחם. כידוע, במלחמת ששת הימים הביאו הכוחות המשוריינים של צה"ל לידי ביטוי את מלוא תנופת מלחמת הבזק הגרמנית, וזאת בהשראת הישגיה המובהקים בשנה הראשונה למלחמת העולם השנייה. צה"ל אכן עלה על יריביו במיצוי פוטנציאל הלחימה המודרנית הממוכנת, ועשה זאת בקרבות השריון במרחב הפתוח שבחצי האי סיני וברמת הגולן, כמו גם בקרבות האוויר.

מאז 1967 עברו הצבאות הערבים מטמורפוזה רחבת היקף. ראשיתה היה במלחמת יום הכיפורים, בהכוונת נשיא מצרים אנואר סאדאת, שבמסגרתה הותאמה שיטת פעולתם של הצבאות וארגוני הכוח הערביים למגבלות וליתרונות של לוחמיהם. בתוך כך הוצב מכשול משמעותי כנגד תנופת מלחמת הבזק האווירית והיבשתית של צה"ל – כמות גדולה של טילים נגד טנקים ביחידות חיל הרגלים ומערך הגנה אווירי צפוף המבוסס על מערכות טילים נגד מטוסים. הקשיים שהתפתחו מאז במימוש תנופת התמרון רק הלכו והתעצמו.

העידן החדש, במיוחד זה שלאחר נסיגת צה"ל מלבנון בשנת 2000, תרם תרומה משמעותית לקפיצת מדרגה תפיסתית כוללת בהיערכותו של ארגון חזבאללה ללחימה נגד ישראל. היצירתיות בה עיצב הארגון את הגיון פעולתו, מתוך הכרה בתחומים בהם כוחו נחות מול צה"ל, היא מופת להסתגלות ארגונית, טקטית ומערכתית. שיטת התארגנותו הייחודית, כפי שבאה לידי ביטוי בבניין הכוח ובשיטות פעולתו, ביטאה מאמץ לניצול מיטבי של תנאי הסביבה שבהם הוא ביקש להשיג את יעדיו. זאת, במטרה להתגבר באמצעותם ובאמצעות תפיסת לחימה מתאימה על תחומי העליונות של צה"ל.

כמו בהעזתו של לורנס איש ערב להוביל את לוחמיו הבדואים מתוך מיצוי תחומי הצטיינותם בניידות המדברית, תוך ויתור מודע על אימוץ שיטות ארגון ודפוסי לחימה שהיו מקובלים בדוקטרינה הבריטית, כך סיגל לעצמו חזבאללה תפיסת הפעלה ייחודית המתאימה לתנאי הזירה ולסגולתם של לוחמיו בני העדה השיעיית בלבנון. מגמה זו הובילה להתגבשותו בלבנון של תהליך בניין כוח והיערכות קרקעית, המשלב אמצעי לחימה מגוונים ופשוטים להפעלה עם התבצרות ייעודית במרחב הכפרי וההררי. זאת, תוך ויתור על התחומים הקלאסיים המוכרים כנדבכים

הכרחיים לכוח צבאי בעל שאיפות ללחימה מודרנית רציפה ובעלת משמעות אופרטיבית נגד צבא מודרני דוגמת צה"ל.

במלחמת לבנון השנייה, בקיץ 2006, הצליח חזבאללה להעמיד בדרך זו איום אסטרטגי ממשי על מדינת ישראל, ללא הזדקקות למרכיבי חימוש קלאסיים, כמו מטוסי קרב, טנקים, ארטילריה וצי ללחימה ימית. תפיסת ההפעלה של הארגון, שהותאמה לתרבות לוחמיו, ופריסת מערכים מוכנים היטב ללחימה ממושכת במסתורי ההרים והיערות, בכפרים ובערים, מעל הקרקע ומתחתיה, מתוך מגמה להיעלמות טקטית ואופרטיבית, שזרו זה בזה שני מערכים עיקריים: האחד יועד למהלומת אש רקטית רחבת היקף נגד העורף הישראלי, והשני יועד למגננה ששילבה גם צורות קרב של הגנה והשהייה.

מאז סיום מלחמת לבנון השנייה, באוגוסט 2006, התפתחה והשתכללה תפיסת הפעלה זו בלבנון, ואף אומצה בהתאמות הנדרשות על ידי חמאס ברצועת עזה. בהתמודדות עם צה"ל בשלושת המבצעים האחרונים ברצועה באו לביטוי שני מערכי היסוד שהנהיג חזבאללה – האש הרקטית ומאמץ ההגנה. אלה היו אתגר לצה"ל, שהיבב אותנו למאמץ לחימה רב־זרועי מקיף. בתוך כך הועתקה הלחימה העיקרית מן המרחב הפתוח אל המרחב הבנוי. חטיבת טנקים, שמנתה לא יותר מ־450 טנקיסטים ושלטה במרחב המדברי הפתוח על פני שטח רחב, נדרשה עתה להתאים עצמה לזירת הלחימה במרחב הבנוי. בעיקר נדרש ציוות לקרב משולב, הכולל רגלים, הנדסה ושריון, ולמאמץ הטיהור: טיהור רחוב אחד יכול "לבלוע" גדוד חי"ר שלם המונה יותר מ־400 לוחמים. בכך הועם מיצוי הכוח של צה"ל.

מלחימת כוחות משלוח ללחימת כוחות בני המקום

לא זו בלבד שהלחימה הולכת ומתמקדת במרחב הבנוי, היא גם מובלת מצד האויב על ידי כוחות מקומיים בני המקום.¹ במערכת סיני, ב־1956, כבש כוח משוריין קטן יחסית (גדוד שריון מחטיבה 37), שהוביל אחריו חטיבת חי"ר באוטובוסים (חטיבת מילואים 11 בפיקוד אהרון דורון), לבדו את כל רצועת עזה. אלוף ג'קי אבן, שהפך בלחימה למפקד פלוגה, מספר: "הובלתי בעצמי את כיבוש הרצועה מבית חנון ועד רפיח". אכן, מרגע כניעת המפקד המצרי לאלוף פיקוד הדרום, אסף שמחוני, החיילים המצרים נטשו את המרחב או נכנעו ונפלו בשבי. אותם חיילים לא היו בני המקום ותפקדו למעשה ככוח משלוח, בעוד שהאזרחים המקומיים הסתגרו בבתיהם, כמעט שלא היו חמושים, ובוודאי שלא היו מאורגנים ללחימה. תופעה דומה התרחשה גם בכיבוש רצועת עזה במלחמת ששת הימים.

במציאות החדשה השוררת ברצועת עזה מאז 2007, כשחמאס תפס בה את השלטון, הכוח הצבאי מאורגן בפורמציות של גדודים וחטיבות ומתבסס על בני

1 השיטה של כוחות מבני המקום פותחה, בין היתר, על ידי מאו דזה דונג.

המקום. חטיבת שוג'אעיה מבוססת על בני שוג'אעיה, חטיבת ח'אן יונס מבוססת על בני ח'אן יונס, וכך המצב גם בכול שאר אזורי הרצועה. גם בשדרת הפיקוד מוקנית חשיבות לזיקת המקום. ברגע שכוחות צה"ל יצליחו לחדור לעומק המרחב, הלוחם החמאסי לא ינטוש את עמדתו, אלא יחמוק וייעלם במרחב המוכר לו, שהוא למעשה ביתו. בעיתוי המזדמן הוא יוכל להגיח עם נשקו, לפעול ולהיעלם שנית בתוככי האוכלוסייה. בכך טמון ההסבר מדוע פעולה לטיהור רצועת עזה או מערכי חזבאללה בדרום לבנון תדרוש סדר כוחות רחב היקף ותארך זמן ממושך עד להשגת הישג ממשי.

עירוב הולך וגובר בין מרחב הלחימה לבין המרחב האזרחי

הלחימה בעידן החדש מתרחשת בעיקרה במרחב האזרחי. מוקדי הלחימה המעצבים את פני שדה הקרב עברו במידה רבה מן השטח הפתוח אל תוככי הערים. הלחימה באזורי הסכסוך האקטיביים המתפתחים בעשורים האחרונים מתרחשת לא רק במרחב הקיום האזרחי, אלא גם בהשתתפותם האקטיבית של האזרחים. משמעות הדברים היא כי בדפוס ההיגיון המארגן את המרחב טושטשה, עד כדי העלמה מכוונת, יכולת ההפרדה בין מרחב צבאי ובין מרחב אזרחי. גנרל רופרט סמית, מהקצינים הבריטיים המנוסים ביותר בלחימת העידן החדש, טבע את המושג "מלחמה בקרב האנשים" (War among the People). בספרו **התועלת שבכוח** הוא מבהיר את מאפייניה של המגמה החדשה במרחב הקיום של שגרת החיים האזרחיים:

מלחמה בקרב האנשים הינה, בה בעת, תיאור גרפי של מצבים מודרניים דמויי מלחמה וגם של מסגרת תפיסתית. היא משקפת את העובדה המובהקת שאין יותר שדה קרב מבודד שבו נלחמים הצבאות, וגם שהמלחמה אינה מתרחשת בהכרח בין צבאות, בוודאי לא בשני הצדדים [...] זו המציאות שבה האזרחים ברחובות, בבתי ובשדות – כל האנשים ובכול מקום הם שדה הקרב. ההתכתשויות הצבאיות והקרבות יכולים להתחולל בכול מקום – בנוכחות אזרחים, נגד אזרחים, בהגנה על אזרחים. האוכלוסייה האזרחית היא המטרה, יעד שיש להשיגו, לא פחות מהכוחות העוינים.²

מערכים צבאיים נמזגו בגלוי ובסמוי במרקם החיים והתשתיות האזרחיות ברצועת עזה, בלבנון וגם במרחבי הקיום של דאע"ש. רוב נכסי האש הרקטית של חזבאללה וחמאס ערוכים לפעולה מתוך המרחב האזרחי. מאפיין זה תקף גם לגבי מיקומם של מרבית מוצבי הפיקוד והשליטה. למגמה זו יש השלכות מבצעיות משמעותיות, ההופכות את הלחימה במרחבים אלה לסוגיה רבת מורכבות: מציאות זו מחייבת, בראש ובראשונה, כל כוח תוקף לחדור אל לב המרחב הבנוי ולהילחם שם בסביבת

2 רופרט סמית, **התועלת שבכוח** (תל אביב: מערכות, 2011), עמ' 19.

הקיום האזרחי. תם העידן בו עצם ההתייצבות בשטחים שולטים במרחב הפתוח מחוץ לעיר יכול היה להביא באמצעות כיתור לידי הכרעת האויב, גם זה הערוך ללחימה בתוככי העיר.

ביוני 1967, העיר העתיקה בתוככי החומה בירושלים נפלה ללא קרב לאחר השגת תנאי כיתור ושליטה מסביב לה. לעומת זאת, מבצע "חומת מגן" במארס־מאי 2002, לכיבוש מחודש של מרכזי ערים ביהודה ושומרון בזמן האינתיפאדה השנייה, החל ממצב פתיחה בו כוחות צה"ל היו ערוכים בשטחים שולטים מחוץ לערים. כך היה בשכם, שם שלט צה"ל בהר גריזים, בישוב הר ברכה ובמוצב תל א־ראס מדרום, ובהר עיבל המעניק שליטה על העיר שכם מצפון. באופן דומה, הייתה לכוחות צה"ל שליטה על רמאללה ממזרח, מקו המגע שנפרס בפאתי הישוב פסגות, ונגישות מידית מצפון, מבית אל. כך היה בכול יתר ערי יהודה ושומרון. האחיזה בשטחים השולטים במרחב הפתוח וכיתור הערים לא סיפקו את ההישג הנדרש ולא חסכו מצה"ל את הכורח לחדור אל לב הקסבה בשכם, או אל מרכזי מחנות הפליטים. גם במבצעים שנערכו ברצועת עזה, לפני ההתנתקות הישראלית מהאזור ב־2005, ובמיוחד לאחריה, לא היה בחדירת כוחות צה"ל למרחבים פתוחים – בממשק שבין פאתי השכונות המבוצרות ובין מחנות הפליטים – כדי להביא לכניעת האויב.

נוכח העובדה שמוקדיה העיקריים של זירת המלחמה הולכים ומתכנסים אל המרחב העירוני, הפעלת הנשק הכבד והאש האווירית לסיוע בלחימה הקרקעית עלולה להיות כרוכה בנפגעים רבים לכוחות צה"ל ולגרום פגיעה מרובה באזרחים בלתי מעורבים. זאת, מבלי שניתן יהיה להבטיח את פינויים בטרם קרב. מצב זה עלול לחולל אובדן לגיטימציה פנימית ובין־לאומית, עד כדי הצבת איום על עצם השגתן של מטרות המלחמה. הניסיון הישראלי בשלושת המבצעים הגדולים שנערכו ברצועת עזה לאחר הנסיגה ממנה בקיץ 2005 ("עופרת יצוקה" ב־2008–2009; "עמוד ענן" ב־2012; "צוק איתן" ב־2014) הוא עדות מובהקת לקשיים אלה.

הפרטת המלחמה – מכוח צבאי מדינתי לכוחות מקומיים חסרי שליטה מוסדית

המלחמה ואמצעי המלחמה הופרטו במידה רבה ואפשרו כניסתם לזירה של ארגונים סמי־צבאיים, חוץ־מדינתיים, מונהגים על ידי ברוני מלחמה מקומיים, המחוללים באופן גלובלי ומקומי מערכת אקולוגית חדשה ושונה. אמנם, כוחות מקומיים סמי־צבאיים התקיימו בעבר ואף היו מוכרים כבר במלחמות העולם העתיק, אולם בתפוצת הנשק הגלובלית ובשכלול עוצמת הקטלניות יש לארגונים אלה בעידן החדש יכולות ליצירת השפעה אסטרטגית שלא היו קיימות בעבר.³

3 הנפריד מונקלר, (Munkler), חוקר והוגה גרמני בתחום המלחמה, היה, כבר לפני למעלה מעשור, מהראשונים לזהות נגמה חדשה זו ולהמשיגה.

עד לשלהי המאה העשרים היו סיבות רבות ליכולתה של המדינה לממש את המונופול על השימוש בכוח. אחת החשובות שבהן הייתה השליטה המלאה של המדינה באמצעי ייצור הנשק ובפיקוח ריכוזי על רכישתו. השתנות הנסיבות הגיאו־פוליטיות והטכנולוגיות של העשורים האחרונים הביאה לשינוי מובהק בתחום זה. קריסת ברית ורשה ושלטון קדאפי בלוב היו בין הגורמים לכך שהנשק לסוגיו הפך לזמין ולנפוץ בשוק הגלובלי לכול המרבה במחיר. קבוצות חתרניות מקומיות וגלובליות הניחו ידן על ארסנל נשק משמעותי מבחינה כמותית ואיכותית ונעשו לגורמי כוח עצמאיים, בעלי משקל סגולי אסטרטגי. בשונה מהעידן התעשייתי המודרני, בו רק למדינה הייתה היכולת הלוגיסטית לייצר נשק כבד ולתחזק אמצעי לחימה משמעותיים, ההיגיון הדוקטרינרי של פיתוח הנשק הרוסי יועד להפכו לנשק רב־כמותי, זול ופשוט לתפעול ולתחזוקה. כך הועצם הפוטנציאל האופרטיבי הגלום באמצעי לחימה שונים, כגון רקטות, מרגמות, טילי נ"ט בטווחים מגוונים ומטעני נפץ, בהפעלה סלולרית מרחוק. מיצויו של פוטנציאל זה בידי ארגוני לחימה לא מדינתיים חולל שינוי בהגיגה ובצורות ביטויה של המלחמה. תפוצתו הרחבה של נשק זה יצרה תנאים חדשים להתחמשות ולפעולה של גופים חתרניים ולא מדינתיים והעניקה גם לארגונים קטנים משקל סגולי בעל משמעות אסטרטגית. במציאות המתהווה, מקור ההנעה למצבי הלחימה תלוי פחות ופחות במערכת הזיקות הבין־מדינתית ויותר ויותר במוקדי סכסוך אתניים, תרבותיים ודתיים, המתסיסים בין חלקי אוכלוסייה, כנופיות, ברוני מלחמה (Warlords) מקומיים או חברות של שכירי חרב.⁴ גורמים לא מדינתיים אלה הופכים לגורמי כוח מובילים בהנעת המלחמה. גם מלחמות המונעות מתוך מערכת המתחים והזיקות הבין־מדינתית מגולמות, במובהקות הולכת וגוברת, בהפעלה ובהכוונה של מרכיבי כוח מקומיים, חוץ־ממסדיים. כך, למשל, ברצועת עזה, חמאס מאותגר יותר ויותר על ידי גורמי ג'יהאד אסלאמיים חמושים, שלא רק מערערים על שלטונו, אלא אף יכולים לפעול נגד ישראל על פי שיקוליהם, בניגוד לאינטרס השלטוני שלו.

הכוחות החוץ־מוסדיים, המנהיגים את הלחימה בת ימינו מתוך אינטרסים מגוונים ועצמאיים, מבטאים את הישמטות המלחמה מידיה הבלעדיות של המדינה בכול מה שנוגע לממדי השליטה בה ולאופני ניהולה. דוגמאות לכך מצויות לרוב במורכבות הלחימה שחוו כוחות נאט"ו והכוחות האמריקאיים באפגניסטן ובעיראק. אלו הנסיבות שבהן מוסבר הקושי ההולך וגדל לשהיית כוחות צבא סדירים בשטח כבוש, עד כדי אייכולת להפוך את הישגי תנופת התמרון למנוף מחולל יציבות וסדר חדש. קושי זה, גם אם היה ביסודו מוכר לצה"ל בלחימת הגרילה

4 זאת, אף שמדינות נטו ועודן נוטות להתערב בסכסוכים אתניים, תרבותיים ודתיים, בכפוף לאינטרסים שלהן. לדוגמה: מלחמות הבלקן בשנות התשעים של המאה העשרים, וכיום המערכה בסוריה.

שהתפתחה בשטחים כבר בחודשים הראשונים לאחר שוך קרבות ששת הימים, לא דמה בעוצמתו לקושי המתהווה כיום לנוכח תפוצת הנשק הגלובלית ואיכותו הטכנולוגית המתקדמת.

כורח המגננה כביטוי לקושי גובר במימוש תפיסת הביטחון למעבר מהיר למתקפה

נוהגים לייחס לתפיסת הביטחון של בן-גוריון את השאיפה לעבור מהר למתקפה, כדי להעביר בהקדם את המלחמה לשטח האויב. תא"ל (מיל') דב תמרי טען, בהרצאה שהתמקדה בבעייתיותה של סוגיית המגננה בתפיסת המלחמה של צה"ל, כי מסיום מלחמת העצמאות ועד מלחמת ששת הימים צה"ל זנח למעשה את מרכזיות המגננה כמצב יסוד אסטרטגי והתמקד בעיקר בהכנות למתקפה. לדבריו, "את האסטרטגיה של מגננה, באמצעות מתקפה אופרטיבית לשטח המדינות השכנות, אפשר לייחס להנחה שהתפתחה בקרב צמרת צה"ל, כי קשה מאוד להגן על מדינת ישראל בתצורה הגאוגרפית של גבולות הסכמי שביתת הנשק מ-1949 [...] מבצע 'קדש', כדוגמה ומופת ליכולת הטמונה במתקפה שצה"ל פותח בה ראשון, הביא לירידת ערכיותה של התפיסה 'מצב היסוד מגננה' בשנים שבין 'קדש' לבין מלחמת ששת הימים"⁵.

דב תמרי תאר כיצד כבר בימי ההמתנה במאי 1967, ועד לפתיחת המלחמה, נוצרה מצוקה תפיסתית לנוכח הכורח להיערך במגננה. מאז, ובוודאי לאחר משבר ההפתעה המודיעינית בפריצת מלחמת יום הכיפורים, צה"ל נדרש לתכנון ולהכנת המגננה כמצב יסוד. במסגרת זו הוא נדרש להכין תשתית ביצורים ומכשולים להגנה ולהקצאת כוחות למאמצי ההגנה. מדובר הן בזירת רצועת עזה, במיוחד לאור איום המנהרות הנחפרות על ידי חמאס וחודרות לשטח ישראל, והן בזירת לבנון, מול חזבאללה.

מה שהשתנה וראוי לתשומת לב הוא היערכותו ההגנתית של האויב בקדמת הגבול ובמלוא עומק המרחב, באופן היכול להקשות, יותר מאשר ביוני 1967, על מעבר מהיר של צה"ל למתקפה. ריכוז איגודי הכוחות של צה"ל לקראת מתקפה יצטרך להתקיים במקביל למגננה, כאשר שטחי הכינוס עלולים לספוג אש אויב תלולת מסלול בהיקפים נרחבים. במציאות המורכבת בה ערוכים כיום חמאס ברצועת עזה וחזבאללה בלבנון, נדרשת נקודת שיווי משקל חדשה בין צורכי המגננה לבין הציפייה למעבר מהיר למתקפה, במיוחד בכול הכרוך בהכנת התמרון היבשתי.

5 דב תמרי, "השלכות מלחמת ששת הימים על צה"ל", בתוך: דפי אלעזר – יום עיון: השלכות מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל, יוסי אבנר, עורך (תל אביב: יד דוד אלעזר ומרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, 1998), עמ' 23–24.

רכיבי ההנעה של האויב: מהנעה צבאית פורמלית להנעה מכוח אמונה והקרבה

מזה שנים, במיוחד לנוכח התחזקות מגמות האסלאם הרדיקלי, מתגלים בלוחמים אסלאמיים כוחות לחימה המונעים על ידי עוצמת האמונה וההקרבה. המזרחן אוריה שביט תיאר בספר **אויבי מורי: הציונות וישראל במשנתם של אסלמיסטים וליברלים ערבים** את האופן שבו הסבירו מנהיגי דת אסלאמיים את מפלת הערבים בשדות הקרב מול ישראל. השיח יוסוף אל־קרדאווי טען בחיבור על לקחי מלחמת ששת הימים כי אובדן האמונה היא הסיבה לשקיעתם של המוסלמים: "השיבה אל האמונה והנפת דגל הג'יהאד חיוניים בכול מערכה, אך חיוניים במיוחד במאבק נגד הציונות העולמית, וזאת משום שהציונים מחמשים את חייליהם באמונה דתית, במניעים דתיים, בחלומות דתיים"⁶.

בשני העשורים האחרונים התחוללה בצה"ל ובחברה הישראלית תפנית משמעותית במיקוד מאמצי בניין הכוח ותפיסת הלחימה. המאמץ הוסט מהדגשת ערכי התעוזה וההקרבה, כמפתח לעליונות צה"ל על פני יריביו, להשגת עליונות טכנולוגית, וזאת במגמה למצות את שדות היתרון הטכנולוגי באופן שיחסוך מלוחמי צה"ל את נחיצות ההקרבה והנחישות. תהליך הפוך התקיים בקרב האויבים. הכרת נחיתותם הטכנולוגית הביאה אותם לפנות, בהשראת מנהיגי דת, להעצמת כוח האמונה וההקרבה. לקראת סוף מלחמת לבנון השנייה אמר מנהיג חזבאללה, נסראללה: "בכול העימותים בהם השתתפו עד כה הלוחמים שלנו, הם נשארו ונלחמו עד האיש האחרון ועד הכדור האחרון. העימותים המתנהלים כרגע הפתיעו את הישראלים מבחינת הגורם האנושי של ההתנגדות. הניסיון עד היום מלמד ומוכיח שהם נלחמים באנשים בעלי אמונה, רצון, גבורה, התמדה ונכונות להקרבה"⁷. מדובר, אם כן, בתפנית משמעותית בהערכת יחסי הכוחות בהשוואה למוטיבציית הלחימה הממוצעת שאפיינה את לחימת חיילי האויב, שנגדם לחמו לוחמי צה"ל במלחמת ששת הימים.

סיכום

סקירת מגמות השינוי שחלו בעשורים האחרונים באופייה של המלחמה מבססת את הטענה בדבר הקושי להשיג ניצחון מהיר ומוחץ, דוגמת ניצחונה של ישראל במלחמת ששת הימים. ניתן לראות בכך הזמנה לדיון עם אלה המצפים, ולעתים אפילו מבטיחים, כי צה"ל יוכל לשוב על הישגיה של מתקפת הבזק של יוני 1967.

6 אוריה שביט ואופיר וינטר, **אויבי מורי: הציונות וישראל במשנתם של אסלמיסטים וליברלים ערבים** (תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 2013), עמ' 88-89.
7 אל־מנאר, 3 באוגוסט 2006.

השאלה מה השתנה מאז ניצחון צה"ל במלחמת ששת הימים מובילה ישירות אל ליבת המחלוקת הישראלית בשאלת עתיד השטחים שנכבשו באותה מלחמה. תמיכתם של מרבית בכירי מערכות הביטחון ברעיון שתי המדינות הוותיקה, וממשיכה להיות מושתתת, על ההנחה כי גם בנסיגה לקווי 1967, למרות הוויתור על מרחביי העומק האסטרטגי, מדינת ישראל תוכל להמשיך להגן ביעילות על ריבונותה ועל ביטחון תושביה בכוחות עצמה. בהתבסס על סמכותם המקצועית, הם מבקשים לשכנע כי מבחינה צבאית, ואם הדבר יידרש, צה"ל יוכל לשוב לאותם שטחים. עוצמתו של צה"ל, כפי שהיא נתפסת על ידם, גורמת להם להעריך כי הוא יוכל תמיד לחזור על הישגיו מיוני 1967. כך, למשל, תיאר אלוף (מיל') עמרם מצנע את הדברים: "הייתי סגן צעיר בשריון. כשיצאנו לקרבות בסיני, לא חשבנו שאי אפשר להגן על המדינה, ואכן בתוך שישה ימים נחל צה"ל את הגדול בהישגיו והוכיח שאפשר גם להגן על הבית מתוך קווי 1967".⁸

אלא שמאז השתנה הכול. לבקש שנית ניצחון דומה לזה של מלחמת ששת הימים נראה כמו לבקש שנית את קריעת ים סוף. לא מורד לב מוביל את טיעוני, אלא הסתכלות נכוחה במציאות המשתנה. התמודדות נכונה עם האתגרים החדשים מחייבת, במידה רבה, שחרור מפוכח ממתכונת ציפיות שפג תוקפה.

8 עמרם מצנע, "השטחים לא יעזרו", **הארץ**, 3 במאי 2011.

